

յալով Մկրտիչ Նաղաշի հակումները: Բնական է հոս տեղին չէ այդ մասին ծանրանալ, որով կ'անցնենք:

Էջ 32. «ՁՈԳ» հրատարակչի 1394-ի, այլ պէտք է բլլայ 1294:

Էջ 40. Մկրտիչ Նաղաշի կենսագրական այս ակնարկը կ'աւարտի, ինչպէս ըսինք, ուռնց ցարդ գիտցածնուս վրայ նոր բան աւելցնելու: Էջ 41-ով կը սկսի «Նաղաշի Ստեղծագործութիւնը» գլուխը: Էջ 42, ծանօթութիւն թիւ 2, կը կարգանք. «Գրալէմբեարեան, Նոտարը Հայոց»: պէտք է բլլայ՝ «ՓիլոլԱԼԻՄԻԱՆ, Նոտարը Հայոց»:

Էջ 68-ով կը սկսի «Նաղաշի Լեզուի ու ոճի մի քանի առա՛ճնացատկութիւնները»: Ասկէ վերջ, էջ 79, «Մ. Նաղաշի գրական կապերը»: Վերջապէս էջ 101-ով կը տրուին «Մկրտիչ Նաղաշի Բնագրերը» որոնց հրատարակութիւնը կատարուած է բազմաթիւ ձեռագիրներու համեմատութեամբ: Ընդամէնը 15 տաղ կը տրուին: Էջ 185-ով կը տրուին Մկրտիչ Նաղաշի «Յիշատակարան»-ները ինչպէս նաեւ անոր «Պատասխանի Լատինացոց Թխտան», էջ 201-ով կը տրուին Մկրտիչ Նաղաշի կենսագրութիւնը 1449-ին գրուած Աստուածատուր վարդապետէ (Հ. Ղ. Ալիշան այ հրատարակած է այս Յայսմաւուրքի յիշատակարանը «Հայագաւաւում»-ի մէջ): Ասկէ վերջ, էջ 215, հրատարակուած տաղերուն իւրաքանչիւրին մասին ծանօթագրութիւններ: Թէեւ անտիպ տաղ մը չենք գտներ հրատարակուած 15 տաղերուն մէջ, եւ սակայն կան որ հրատարակուած են ուրիշ անուններով եւ կամ թէ այժմ այլեւս անդատնելի են. որով ներկայ հրատարակութիւնը մեծապէս զնաւատելի կը գտնեմ եւ արժէքաւոր՝ մեզի ամփոփ կերպով Մկրտիչ Նաղաշի կեանքն ու գործը տալուն համար:

Հատուկ կ'աւարտի Նաղաշի տաղերը պարունակող ձեռագիրներու յիշատակութեամբ, ինչպէս նաեւ անոց մէջ գտնուող Նաղաշի տաղերուն, ցանկերով: Նկատել անուշաւ են միայն Սրեւանի Մատենադարանի զբաղիւնները: Բ. Լ. Զուգադեան

տուած է Մկրտիչ Նաղաշէ գործածուած օտար բառերու բառարանը:

Այս հատորին մէջ Մկրտիչ Նաղաշ նկատի չէ առնուած իբր մանրանկարէջ:

ԿԼՆՈՂԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՑ: Աշխատօրեց Վազգէճ Յակոբեան: Մեծ ուքածով, լաքակազմ, էջ 742: Ա. Խատը, Երևան, 1964:

Բազմաշխատ եւ մեծարժէք գործ մըն է որ մեղի կը տրուի այս հատորով: Կատարած զիտական կերպով, ձեռագրական համեմատութեամբ, ինքնին ապերախ եւ ծանրաշատ, գործը խիստապէս անփոխարինելի աշխատութիւն մըն է, որուն կարիքը՝ բնագիրներու խղճամբիտ եւ լուրջ հրատարակութեամբ, երկար տարիներ խիստ զգալի էր: Երախտապարտ ենք Վազգէճ Յակոբեանին եւ իր գործին կարող գիտնական խմբագիր՝ Երոն Սնանեանին, եւ Պիլավեանին: Արժանաւոր կոթող մըն է Յակոբ Մանանդեանի յաւերժակա յիշատակին:

Նախաբանը որ կը գրաւէ գործին սկիզբը Է. էջէն մինչեւ էջ 79, լուրջ եւ գնահատելի աշխատութիւն մըն է, արժանի՝ ուշի ուշով կարդացուելու, Յաւալի է որ Հայոց Կանոնագրքին պէս մեծարժէք գործի մը մէջ նախաբանին հեղինակը հարկ տեսեր է անհունի օտար բառեր գործածել, ինչպէս «կողիֆիկացիա», «ինկուրպուրացիա», «մոմենտ», «սոցիալական», «պլանում», «տերիտորիա», եւ այլն (ասոնք երկու էջի մէջ միայն...), երբ արդէն որոշ է որ կրնար իր հայերէնը տալի անաղարտ պահել վերիններուն նմա՝ չարափոխութիւններէ:

Յակոբեան իր Նախաբանին Թ.-ԺԱ. էջերը նուիրած է շատ կարեւոր Շահապիվանի ժողովին կանոններուն: Ասիկա էր մեր իրական պատմութեան մէջ առաջին ժողովը, ուր յանցագործներուն պատիժներ եւ տուգանքներ սահմանուեցան եւ ուր կրօնական յանցագործներէ գառ աշխարհական («սգաս», «խնական») յանցագործներու

պատժուի են ալ տրուեցաւ եկեղեցական իշխանութեան: Վասակ Սիւնիի օրով կատարւած այս ժողովը, եւ Հաւանաբար անկէ ալ թելադրուած, ինչպէս ալլուր ըսած եմ, կատարուեցաւ եկեղեցական տարազին տակ՝ ազգային աշխարհական իրաւասութիւն ըստեղծելու համար, ընդդէմ անկախութեան Պարսիկ ոտնձգութեանց:

Յակոբեան՝ «Կանոնադիրք Հայոց»ը հրատարակած է Երեւանի Մատենադարանին՝ 48 գրչագիրներուն, ինչպէս նաեւ 1098 թուին գրուած Նոր Զուղայի վանքին մատենադարանի թիւ 131 ձեռագրին լուսանկարչական պատճենին համեմատութեամբ: Ան երկու խումբերու բաժանած է գրչագիրները զորս օգտագործած է: Ա. խումբին կը պատկանին 29, իսկ Բ. խումբին՝ 18, իսկ հատ մըն ալ, թիւ 778, կը պատկանի ու մէկ խումբի. Ան մեղի կու տայ իւրաքանչիւր խումբի առանձնայատկութիւնը, կը նկարագրէ գրչագիրները, կը խօսի գրչագիրներու մասին՝ որոնք կը պարունակեն առանձին կանոնախումբեր: Նկատի ունեցած է Մատենադարանին 200ի մօտ կանոնադրական ձեռագրները եւ սակայն խղճամիտ ուշադրութեամբ միայն յիշեալ 48 գրչագիրները օգտագործած է: Կը վկայէ որ 1 ձեռագիր 11-րդ դարէն է, 1 ձեռագիր 13-րդ դարէն, 3 ձեռագիր 14-15-րդ դարէն, 3՞ ձեռագիր 17-րդ դարէն, 5 ձեռագիր 18-րդ եւ 2 հատ ալ 19-րդ դարէն: Արդարեւ զարմանալի է որ շատ հաղուադիւտ են 17-րդ դարէն՝ առաջ գրուած կանոնադիրքեր: Իմ հաւաքածոյիս մէջ ունիմ չորս կանոնագիրք, որոնցմէ մին անյիշատակաբան, 15-16-րդ դարուն կ'երեւայ. միւսները 17-րդ դարէն են: Ծահկան է նաեւ որ Յակոբեանի նկատի ունեցած 48 գրչագիրներուն միայն 24-ը ունին գրչութեան վայր եւ առոնցմէ ալ միայն 3-ը բուն Հայաստանի մէջ ընդօրինակուած են:

Յակոբեան իր աշխատութիւնը կատարած է յունարէնի համեմատութեամբ, որով իր ճշգրտները եւ դիտողութիւնները կշիռ եւ արժէք ունին:

Յակոբեանի մեծարժէք «Նախաբան»ը կ'աւարտի էջ ԾԼ-ի վրայ: Ասոր կը յաջորդէ «Օգտագործուած Ձեռագրերի նկարագրութիւնը», ուր իւրաքանչիւր գրչագիր խղճամտօրէն կը ներկայացուի: Կը տրուին գրչագրին նկարագրութիւնը, յիշատակաբանը, էջ ՀԱ-ի վրայ յիշատակաբանի «Յակոբ վարդապետ Ղրիմեցի աշակերտ Գրիգոր վարդապետի եւ քաջ գիտապետի Եղնկացոյ» պէտք է ըլլայ «ՔէՆՈՐ» վարդապետի» եւալին:

Էջ 3-ով կը սկսի «Կանոնադիրք Հայոց»ի բնագիրը: Նախ «Շարադրութիւն Կանոնաց Եղեալ Եւ Այս Կարգ Եւ Զափ Գլխոցն», որմէ վերջ «Ճաշիկ Միտեմտութեամբ Կանոնացն» եւ վերջապէս կանոնները շարք առ շարք, խիստ մանրամասն համեմատութեամբ նշանակուած լուսանկար տակ: Էջ 54-ով կը սկսի գործին ամենայդնեցոյցիչ աշխատանքի մասը, որ նուիրմամբ կատարած է Յակոբեան, որուն համար քական է իրեն նորոգապարտ ենք:

Էջ 627-ով կը խօսուի Շահապիվանի Ժողովի Կանոնախումբին մասին եւ կը տրուի նախադրութիւնը: Տարակոյտ չկայ որ նախադրութեան երկրորդ եւ երրորդ խմբադրութիւններ Ժողովին ժամանակ լինէ եղած եւ շատ ահւրի ուշ ժամանակի խմբադրութիւններ են, որոնց մէջ կը յիշուի «Վարդոյ՝ Վարդանայ» (Մամիկոնեան) մասին, բան մը որ միայն անոր Աւարայրի վրայ Նահապետուիլէն շատ վերջը կ'ընաք կոչուիլ: Եւ կամուտ է նաեւ եւ ուշ խմբադրութիւն առաջին նախադրութեան այն մասը որ կը սկսի «Նախաբար ամենայն առաջի Վասակայ ... միջեւ ... միայն բարբառէին այսպէս»: Այս խմբադրութիւնն ալ բացէ ի բաց կը յայտնէ իր ուշ ժամանակի ըլլալը «Ղեւոնտի սրբոյ» յիշատակութեամբ «Շահապիվանի Ժողովին Կանոններէն» նախադրութիւնը քննութեան ենթարկուելիք հարց մըն էր: Յակոբեան հաւանաբար իր հետապնդած նպատակէն դուրս նկատելով լոկ յիշատակութեամբ դժգոհած է:

Յակոբեան յաւելուածին մէջ կը խօսի

«Կանոնագրի Հնազանդութիւնը Բնկորմերու մասին, որոնք Մատենադարանի երկու գրչան գիրներէն Հանուած չորս պատուիրակներ (պահպանակներ) եւ:

Վերջապէս կը տրուին ցանկեր: Նախ կանոնադրերու յօդուածներուն սկզբնատողերը այրենական շարքով, յետոյ առարկայական ցանկը, յատուկ անուններու եւ տեղերու ցանկ, ինչպէս նաեւ էջ մը սրբապօղոսով վրիպակներ:

Շատ կարեւոր հասարակ մըն է, որ գոհունակութեամբ կը փակենք: Հասարակ մը՝ Հատուկ պարգումն համար ամէն տեսակ իւրերով:

Կրկին յայտնելով մեր շնորհակալութիւնը Վազգէն Յակոբեանին՝ իր այս խոշոր մատակարար համար, իրեն կը մղվենք յարատեւութիւն, կամք ու կորով՝ յաւրդ հատորի՝ կամ հատորներուն ամբողջացման համար:

ՍՈՒՆԱՅ ԱԶԳԱՐՈՒԹԻՒՆԸ: Գրեց Վարդան Պետրոսեան: Կիտալաք, ուրաքով, էջ 550, պատկերագրող, նրեւան: 1965:

Մեզը որ Պետոյանի այնքան սրահատնում նուիրմամբ պատրաստած այս գործը (Հրատարակուած միայն 750 տպագրանկով) կը Հրատարակուի վատորակ թղթով, վատորակ տպագրութեամբ, նկարներու վատորակ արտահանութեամբ: Աւելի ճիշդ՝ այս գործը գրանգրանարով գրուած տեսակ մը արտահանութիւն է: Երեւանի Պետական Պատմական Թանգարանի վատորակը գիտական աշխատողին այս հետաքրքրական եւ արժէքաւոր աշխատութիւնը լոյս հանուած է իբր թէ երեսէ ինկած որբի մը նման, գուրկ նախական խնամքէ՝ որուն արժանացած կը գտնենք բազմաթիւ անար-

ժան Հրատարակութիւններ Երեսանեան տըպարաններէն: Հատ երեւոյթին անտեսուած այս Հրատարակութիւնը սակայն շատ արժէքաւոր կը գտնուի եւ Հայ աղագրութիւնը, արհեստներու ծանօթութիւնը մեծապէս երախտապարտ է ու պիտի մնայ Վարդան Պետոյանի անխնայ աշխատանքին եւ մեզի տրամադրած այս արժէքաւոր գործին համար:

Հատորին Ա. մասը կու տայ ընդհանուր տեղեկութիւններ Սասունի մասին, ուր կը յիշուին Սասոյ դաւառակները, գիւղերը՝ կու տայ տեղագրական արժէքաւոր ծանօթութիւններ բերդերու, կամուրջներու, պատմական վայրերու, վանքերու: Յետագայ հատուածը (էջ 37) նուիրուած է 1915-ի դէպքերուն եւ ցեղասպանութենէ. փրկուածներուն: Թայլին եւ Աշտարակ հաստատման: Բուն ազգագրական մասը կը սկսի էջ 71-ով՝ դաշտամշակութիւն, այգեգործութիւն եւ բանջարաբուծութիւն, անասնապահութիւն, կաթնատնտեսութիւն, թռչնաբուծութիւն, շերամապահութիւն, մեղուաբուծութիւն, որոտընութիւն եւ ձկնորսութիւն, տնայնագործութիւն: ամէն տեսակ արհեստներ, առեւտուր, տարազ, ուտելիք: Մասնաւոր հատուածներով կը ներկայացուին ընտանեկան վարք ու բարք, ամուսնութիւն (հարսանեկան եւ այլ երգեր), տղաբերք, Հիւանդութիւն (բժշկութիւն), մահ եւ թաղում, հասարակային դասակարգ, իրաւունք, Հաստատութիւն, Ժողովրդական հանելուկներ, առածներ, պատմուածքներ, կը նկարագրէ 41 խաղեր: էջ 437-ով կը սկսի Սասնոյ բարբառին բառարանը, որով կ'աւարտի հատորը:

Ճաւախի է որ այս շահեկան հատորը, որուն մէջ թէեւ կան մասեր որոնք կարելի էր գեղջիկ, իրական տպագրութեամբ չէ որ լոյս կը տեսնէ:

Գ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ.